

VÁRROMBOLÁSOK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN*

Szempontrendszer egy nagyobb összefoglaláshoz

Történeti közhelynek számít, hogy a magyarországi végvárat a XVII–XVIII. század fordulóján a Habsburgok alapvetően magyarellenességből rombolták le. A kép azonban nemcsak hogy árnyalásra szorul, de ez, a korábbi szakirodalom által képviselt elmélet több helyen is hibásnak bizonyul. A kérdéskörrel már több tanulmányban és a doktori disszertációmban¹ is foglalkoztam, jelen tanulmány a várrombolások tekintetében részletesebben az 1700-as évek második felét és az 1710-es évek első felét vizsgálja. Jelen keretek között szükségszerűen csak egy áttekintést adhatunk, hiszen az egész téma kibontása akár egy újabb értekezést is megérne. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a most vizsgálandó, II. Rákóczi Ferenc által elrendelt várrombolások kérdéskörét nem lehet elkülönítve kezelni az egész végvárrendszer Habsburgok által megkezdett átszervezésétől, sem az új törökellenes határvédelmi rendszer kialakításáról, de folyamatosan figyelemmel kell kísérni a vezérlő fejedelem „várpolitikáját” is. A korábbi szakirodalom – mint arra Csorba Csaba 1989-ben felhívta a figyelmet – a váraknak a Rákóczi-szabadságharc idején játszott szerepével mindeddig csak érintőlegesen foglalkozott. Javasolta egy olyan kataszter (adatbázis) kiépítését, amelynek segítségével a várakkal kapcsolatos hadi és egyéb eseményeket (pl. építkezés, rombolás, vagy éppen, tehetjük hozzá: a hadszertári eszközök, várbeli épületek használata) rendszerbe lehet állítani és abból további, megalapozottabb következtetéseket lehetne levonni.²

Hangsúlyozni szükséges, hogy a magyarországi katonai objektumok megszüntetése az 1670–1680-as évektől kezdve egy formálódó, rendszeresen változó természetes folyamatnak tekinthető, amely egyértelműen nem vizsgálható csak önmagában. Ennek nemcsak szűkebb, hanem tágabb hadügyi környezetét is meg kell vizsgálni ahhoz, hogy a felvetett kérdésekre reális válaszokat adhassunk. A katonai objektumok kiemelt szerepe a XVII. század második felében kezdett háttérbe kerülni, de igazán csak az 1683–1699 között zajlott nagy török háború idején került terítékre a bécsi döntéshozók asztalán. Az ekkor lefolyt nagy hadjáratok ugyanis előtérbe helyezték a mezei hadseregek szerepét és rávilágítottak a magyarországi végvárrendszer alapvető problémáira. Az 1683-ban Bécs ellen vonuló hatalmas török, tatár, erdélyi és magyar haderő előtt gyakorlatilag nem volt olyan vár, amely eredményességgel tartóztathatta volna fel a nagyvezír seregét. Jól mutatja a magyarországi várak tényleges erejét (valójában: gyengeségét), hogy 1683 nyarán Alsó- és Felső-Magyarországon mindössze Árva, Ecsed, Likava, Lipótvár, Murány, Szatmár, Szendrő és Trencsén maradt I. Lipót kezén, a Dunántúlon

* A tanulmány a Hadtörténeti Intézetben 2011. november 3-án „Az újrakezdetés esélye” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata.

¹ *Oross András*: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése a 17–18. század fordulóján. (PhD disszertáció, kézirat.) Budapest, 2011.

² *Csorba Csaba*: Várak a Rákóczi-szabadságharcban. In: A végvárak és végváriak sorsa (1699–1723). Szerk. *Petercsák Tivadar és Pető Ernő*. Eger, 1991. (Studia Agriensia 11.) (A továbbiakban: *Csorba* 1991.) 75. o.

pedig Győr és Komárom.³ A többi, kisebb vár nem is gondolhatott az ellenállásra, mert felmentésre nem számíthattak, másrészt tisztában voltak az ellenállás hiábavalóságával.

Az ekkori helyzetet érzékletesen mutatja, hogy maga az Udvari Haditanács is két részre osztotta a Bécs körüli védelemben tartózkodó erősségeket: ún. „haltbare” (tartható) és „unhaltbare” (tarthatatlan) kategóriákra. 1683 júniusában utasítást küldtek Lotaringiai Károly hadvezérnek, Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak és Johann Valentin Schultznak, a felső-magyarországi hadtest parancsnokának Léva kiürítéséről és a hadszerek, az élelem és a tüzérség Lipótvárba történő szállításáról. Ugyanezt a sorsot szánták Veszprém, Tata és Pápa várainak, az ottani magyar helyőrségnek és a tüzérségnek is.⁴ Az 1685. évi felső-magyarországi, Aeneas Caprara által vezetett hadjárat súlyos következményekkel járhatott a várak számára, hiszen csupa olyan erősség elfoglalása történt meg ekkor, amelyek őrsége ugyan átállt a magyar király oldalára, de a visszapártolás veszélye és így a vár újabb elvesztése arra sarkallhatta a generálist, hogy védműveiket használhatatlanná tésesse. Leginkább a kisebb, hegyi várak voltak veszélyeztetve, hiszen elavult védműveik, nehéz megközelíthetőségük miatt sokkal inkább ör- és menedékhelynek voltak alkalmasak, mint egy jelentősebb helyőrség lakhelyének. Ráadásul néhány jól irányzott ágyúlovással akár pusztulásukat is elő lehetett segíteni, sőt, a felégetés is hatásos módszernek bizonyult. Bár – hangsúlyozandó – egységes központi rendeletet az Udvari Haditanács ekkor még nem adott ki a várak és védműveik használhatatlanná tételére, de úgy tűnik, a kisebb várak az 1685–1687. évek hadi eseményeit nehezen élhették túl.

A korszak forrásainak tanúsága szerint ezekben az években megjelent egy hadügyi elképzelés, egy ún. *Universal Systema*. Lényege, hogy régióként csak egy fővárat erősítenek, míg a többi egyelőre meghagyva, a róluk való döntést a törökkel való béke megkötése utánra halasztják.⁵ Kis túlzással az is kijelenthető, hogy a legtöbb visszafoglalt vár lerombolására egy kamarai vagy egy katonai tisztségviselő majd mindenütt javaslatot tett. Egy 1690. októberi előterjesztés szerint ekkorra ugyanis már annyi vár került vissza királyi kézre, hogy – mint fogalmaztak – fel kellene állítani bizonyos prioritásokat.⁶ Az 1691–1692. esztendőknél azonban sokkal inkább egyes fővárak – Buda, Eszék (és Dárda), valamint Pétervárad – kiépítésével teltek, nem pedig a hátsóországba került várak felszámolásával. Talán az ezekre fordított százezrek döbentették rá az Udvari Kamara tanácsosait, hogy mégiscsak meg kellene tárgyalni a korábbi magyar és török végvárak sorsát. Az ő szempontjuk és anyagiaktól diktált vezérelvük egyértelműen a felszámolás

³ Varga J. János: Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ban. (História Könyvtár, Monográfiák 23.) Budapest, 2007. 130. o.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Kriegsarchiv (a továbbiakban: KA), Protokolle des Wiener Hofkriegsrates (a továbbiakban: HKR Prot.) Reg. Bd. 367. 1683. Jun. №. 163. fol. 424r-v. Természetesen ez a központi szervek felől megnyilvánuló hozzáállás, amelyről a főkapitányokon keresztül a várak magyar katonasága is értesült, nem segítette elő az ellenállási hajlandóságot. A helyőrség és az élelem, ill. a hadfelszerelés kivonását említi Varga J. János előző jegyzetben hivatkozott munkája, 95. o.

⁵ Ez az általános rendszer egyébként már a korszak egyik legjelentősebbnek tekinthető dokumentumában, az *Einrichtungswerkben* is megjelent. Mayer, Theodor: *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*. Wien–Leipzig 1911. XXV. o.; Kalmár, János – Varga J., János (Hrsg.): *Einrichtungswerk des Königreich Ungarn (1688–1690)*. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa. Band 39.) Stuttgart, 2010. 150–151. o.

⁶ ÖStA Hofkammerarchiv (a továbbiakban: HKA), Hofffinanz Ungarn (a továbbiakban: HFU) 3. Nov. 1690 (rote Nummer 338. fol. 15–16.)

és a rombolás volt, míg az Udvari Haditanács – hivatkozva a háborús helyzetre – katonai megfontolásokból egyelőre megtartásukat javasolta.

Az Udvari Kamara érvrendszerét egy természeti katasztrófa támasztotta alá. A kiválasztott példa éppen Érsekújvár, amely, mint a Bányavidéki Főkapitányság központi vára azért is tarthat számot az érdeklődésre, mert Rákóczi Ferenc serege ezt a várat 1704–1710 között megszállva tartotta. Az érsekújvári vár külső védművein nagy károk történtek egy vihar miatt: a bástyákat összekötő főfal mintegy 150 lépés hosszan leomlott, maga alá temetve több helyen az árok és a fedett út védelmére szolgáló falat is, de az ítélet-idő a várarak előtti kerítést, a palliszádot sem kímélte. Az Udvari Haditanácshoz intézett levelükben a kamarai tanácsosok kiemelték azt is, hogy a helyőrség és ellátása, az élelem és a muníció, valamint a vár folyamatos karbantartása meglehetősen költséges, és mivel rengeteg vár és helyőrség van Magyarországon, a pénzhiány viszont hatalmas, ezért javasolják a lerombolást, hiszen az csak egyszeri költség. Véleményük szerint tarthatatlan, hogy az egykori végvárok csak a pénzt viszik, hasznuk nincs, az ellenség elfoglalhatja, és megvetheti bennük a lábát, az pedig lehetetlen, hogy a békés idők bekövetkeztéig mindegyiket megerősítsék, hiszen a legfontosabb a stratégiaiul fontos várak kiépítése.

Az Udvari Haditanács a kamarának írott válaszában viszont kifejtette, hogy a rombolás is költséges, ráadásul nagy mennyiségű lőpor kell hozzá, de ha végül több vár lerombolása mellett is döntenek, Érsekújvár ne legyen köztük, mivel az ország belsejében lévő erődöket nemcsak hadi, hanem belpolitikai okokból is meg kell tartani, hogy a lakosokat szükség esetén félelemben és kordában tartsa.⁷ Összegezve tehát, a katonai szakemberek azon az állásponton voltak, hogy a béke megkötéséig egyelőre maradjon minden a jelenlegi szisztéma szerint, és majd csak a háborút követően térjenek vissza a katonai objektumok felszámolásának problematikájára.

A rövid bevezetőt követően térjünk rá a tanulmány konkrét témájára. A Rákóczi-szabadságharc megindulásakor a nevezetes 1702. évi várrombolási rendelet megvalósítása már lezajlott: ennek eredményeként teljesen lerombolták Kanizsa, Zalavár, Kaposvár, Dombóvár várait, Eger és Sárospatak esetében pedig a külső védműveket tették használhatatlanná. 1703 júniusában kisebb földmunkák már csak Kanizsán zajlottak. Az a tétel, hogy váraink lerombolását a Rákóczi-szabadságharc akadályozta volna meg, nem állja meg a helyét, hiszen amit az adott körülmények között véghez lehetett és véghez akartak vinni, azt 1703-ra megtették. A fent említett eseteken kívül a rendeletben felsorolt váraknak a külső védművein (főleg a várárkok, cölöpkerítések, kapuvédművek, sáncok) hajtottak végre kisebb rombolásokat (Székesfehérvár, Palota, Léva, Tata, Pápa, Veszprém).⁸

Kezdetként érdemes idézni Bercsényi Miklós 1701. évi áttekintését a magyarországi végvárokról. A francia udvarnak készült vázlatában kifejtette, hogy a majdani felkelés

⁷ Az ügyben az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács közötti levelezést és az érsekújvári ill. a lipótvári erődökről szóló jelentéseket, ill. a lipótvári károkat bemutató rajzot lásd: ÓStA HKA HFU 12. Dez. 1692. (r. Nr. 351. fol. 171–172.), Uo. 18. Dez 1692 (r. Nr. 351. fol. 211–214.), Uo. 14. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 188–194.)

⁸ Összefoglalóan az 1702. évi várrombolások okairól, lefolyásáról: *Oross András*: Rendeletek és intézkedés-tervezetek a magyarországi várak lerombolásáról 1699–1702. Forrásközlés. *Fons*, 12. (2005.) 2. sz. 257–294. o., *Uő*: Az 1702. évi magyarországi várrombolások (tervezet és valóság). Vázlatos áttekintés. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, 1. (2005.) 2. sz. 89–100. o., *Uő*: Végvárokból kaszármányak. A Budai Kamarai Adminisztráció szerepe Magyarország új katonai berendezkedésében a 17–18. század fordulóján. *Századok*, 140. (2006.) 6. sz. 1441–1473. o.

folyamán a várakkal nem is nagyon kell törődni, szerinte fontosabb cél a minél nagyobb területek meghódítása és a megyék felkelés oldalára történő állítása.⁹ Bercsényi elavultaknak bélyegezte a magyarországi várakat, amely nyilvánvalóan abból eredt, hogy bizonyítani akarta a franciák felé a kiobbantandó felkelés sikerét. A gyengének tűnő várak bevételéhez azonban megfelelő tüzérség és képzett hadmérnökök kellettek volna, így a kevésbé felszerelt kurucok nem is gondolhattak néhány – a nyugati kortársak szemével „rozzant akol”-nak tűnő – vár bevételére. A sikeres várbevételek mind-mind kiéheztetéshez köthetők és nem a klasszikus ostromtechnikát felvonultató sikeres ostromhoz, mint például ahogy a keresztény csapatok tették azt a nagy török elleni XVII. század végi háborúban. Jó példa erre Szeged esete. Az 1690–1700-as évekből rengeteg adatunk van arra, hogy az aktuális szegedi kapitány milyen panaszokat nyújtott be a vár állapotáról. Beszámoltak arról, hogy a Tiszába omlott a vár folyó felőli része, ugyanakkor a bástyákat és az összekötő falakat rendszeresen veszélyeztette a magas vízállás.¹⁰ A tél sem hozott enyhülést, hiszen a karlócai béke értelmében a túloldalon lévő sáncot is le kellett rombolni, így gyakorlatilag rendszeresen farkasszemet nézhettek egymással a két birodalom katonái.

A példák sora hosszasan folytatható volna hasonló esetekkel. Következzen két olyan várra vonatkozó adat, amelyeket Rákóczi Ferenc parancsára romboltak le a szabadságharc idején. Az 1660 óta pénzügyi szempontból a Szepesi Kamara ellenőrzése alatt álló, az 1660–1670-es években megerősített szatmári vár¹¹ állapotát 1693-ban siralmasnak festette le a frissen kinevezett várkapitány, Franz Karl Rudolf Schwertz. Ahogy fogalmazott: „...a várban minden összedől, a falak, a bástyák, a palliszádok, a kapuk, a hidak, senki nem épít semmit, a kamara ráadásul semmilyen költséget nem akar megtéríteni, ha a nyáron nem javítanak meg mindent, akkor télen már katona sem maradhat meg itt, nem lehet nehéz terhet kivontatni a kapukon, mert a híd összedől...”¹² Tokaj várát a Bodrog és a Tisza áradása is fenyegette egyidejűleg, mint arról 1693 őszén a livóniai származású várkapitány, Berhardt Robert Wrangel (1689–1699) is beszámolt: „...ha a Bodrogban kevés a víz, akkor a vár védtelen, ezért itt palliszádokkal kell elzárni az utat, ha viszont magas a folyó vízállása, akkor nemcsak a várkapu fog a folyóba dőlni, hanem a védőművek és a mellvédek is.”¹³

⁹ Idézi: Csorba 1991. 74. o.

¹⁰ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Budai Kamarai Adminisztráció, Berichte und Schreiben (E 281) 1700. Aug. №. 68.

¹¹ A szatmári vár történetére, építésére vonatkozóan lásd: *Fodor Ferenc*: Szatmárvár. (Egy török- és kuruckori végvár életrajza). *Hadtörténelmi Közlemények* Új folyam, 3. (1956.) 3–4. sz. 63–116. o., *Domokos György*: Újabb adatok a szatmári erődítmény építéstörténetéhez az 1660–1670-es évekből. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, 4. (2006.) 47–70. o. (A továbbiakban: *Domokos* 2006a.), *Uő*: Hadmérnöki vita Szatmárról a XVII. század második felében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006.) 4. sz. 1059–1071. o., *Szöts Péter*: Szatmár kora újkori erődje. *Castrum*, 3. (2006.) 87–96. o.

¹² ÖStA HKA HFU 22. Mai 1693 (r. Nr. 355. fol. 444–446.) Az állapotok öt év múlva sem voltak jobbak, amikor a vár kapitánya, Georg Wilhelm von Löffelholz így írt Szatmár erődítéseinek állapotáról és a fenyegető veszélyről, amelyben egyúttal „hangulatjelentést” is adott az országrészről: „bei einiger Rebellion diser Haupt Posto verlohren gehen solte, der Feindt sich in selbigen vermittels seiner vortheilhaftiger Situation leitlich dergestellt würde verbauen können, daß man eine Armee und gantze Campagne zu Widererobringung würde anwenden müssen, anbei auch bei Verlust diser Vestung die Communication mit Siebenbürgen unterbrochen und das ganze Landt disseits der Theiss mit der Marmarosch verlohren ginge...” KA HKR Akten Exp. 1698. Jul. №. 33.

¹³ ÖStA HKA HFU 14. Nov. 1693 (r. Nr. 360. fol. 137–145.)

Már a fejedelem születésének 300. évfordulójára megjelent, alapvetőnek tekinthető Rákóczi-életrajzban leírták a szerzők feketén-fehéren, ugyanakkor talán mégis meglepőnek hangzik az a kevésbé ismert történelmi tény, hogy II. Rákóczi Ferenc kifejezett utasítására a szabadságharc idején olyan fontos, korábban meghatározó erősségek, mint Szatmár, Tokaj, Szendrő (felső vár), Kálló várai teljesen rombolásra kerültek.¹⁴ A kuruc tábornokok tevékenysége folytán továbbá Zólyom, Léva, Pápa, Kapuvár vagy éppen Belényes stb. várai és külső védőművei részben megrongáltattak.¹⁵ Nem feladata az összefoglalásnak, hogy mindegyik vár, mindegyik bástyája, összekötő falai felrobbantásának pontos idejét, anyag- és emberszükségeit számba vegye, mert valójában nem ez az, ami kiemelkedően fontos, hanem inkább az, amit a bevezetőben említettünk, a várak háttérbe szorulása, az egykori törökellenes határvédelmi rendszer felszámolása folyamatának ábrázolása. Ki lehet mondani a források alapján, hogy ugyanazok az alapelvek vezényelték Rákóczit és tábornokait a várrombolások elrendelésekor, mind a bécsi udvar haditanácsosait.

Közvetlenül elfoglalásuk után adott utasítást II. Rákóczi Ferenc a tokaji (1704/1705) és a szatmári (1705) várak lerombolására. Elfoglalásuk után pár évvel végezték el viszont a szendrői felső vár (1707) és Kálló (1709) lerombolását. A Tiszántúl egyik legnagyobb vára, a Szamos-parti Szatmár esetében szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen Louis Le Maire francia hadmérnök tollából részletes jelentés született, amelyben a vár állapotának leírása mellett javaslatot tett annak lerombolására is. Az ecsedi vár megerősítéséről és a szatmári vár lerombolásáról szóló emlékiratot Markó Árpád adta ki a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain.¹⁶ A francia hadmérnök a két erődítmény közül Szatmárt lerombolni, míg az 1701-ben a császáriak által lerombolt Ecsedet és annak sáncait újjáépíteni javasolta. Ez utóbbi javaslatban persze benne lehetett az is, hogy Ecsed Báthory Zsófia révén a Rákóczi-család birtoka volt az 1670-es évektől, tehát előterjesztésében a vezérlő fejedelem által támogathatóbb gondolatmenetet vázolt fel. A már idézett Schwertz- és Löffelholz-féle jelentések mellett elég csak idézni Le Maire Szatmár várával kapcsolatos szintén lesújtó véleményét: „valamennyi erődítési mű annyira el van hanyagolva és azok lejtői annyira rongáltak, hogy azokra minden oldalról könnyen fel lehet jutni.” Csekély 17 pontban foglalta össze a legszükségesebben elvégzendő feladatokat, hogy a várat rajtütéssel ne lehessen bevenni, de ahhoz, hogy egy komoly ostrom-

¹⁴ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Harmadik, javított kiadás. (Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok.) Budapest, 2004. 232. o.

¹⁵ Pápara: *Thaly Kálmán*: Dunántúli hadjárat 1707-ben. Hadtörténelmi tanulmány. Budapest, 1880. 87. o.: „Bottyán – april második felében – hozzázkezdett a pápai, félíg már úgy is romokban heverő várerődítmények széthordatásához...”

Zólyomra: MOL A Rákóczi-szabadságharc levéltára, Fejedelmi Kancellária (G 19) II. 3. h. Protocollum Rákóczi fol. 5v.

Lévára: Archivum Rakoczinum, II. Rákóczi Ferenc levéltára. Első osztály: Had- és belügy, 6. [köt.], Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Harmadik kötet. (1708–1711.), bel- és külföldi irattárakból bővítve kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Szerk. *Thaly Kálmán*, az eredeti kéziratokból a titkos jegyek fölfejtésével közli *Thaly Kálmán*. Budapest, 1878. (A továbbiakban: AR VI.) 129. o.

Kapuvárra: Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve. 1706–1709. Közli: *Thaly Kálmán*. Budapest, 1901. 659., 667., 671. o.

¹⁶ In: *Markó Árpád*: Le Maire francia-kuruc brigadéros szemlejelentése Szatmár és Ecsed várainak állapotról 1705 februárjában. *Hadtörténelmi Közlemények* Új folyam, 2. (1955.) 3–4. sz. 432–451. o. (A továbbiakban: *Markó* 1955.)

nak ellenálljon, még többre lenne szükség. Végül a következő indokokat sorolta fel a lerombolás mellett: 1. csapatokat von el a mozgó hadműveletektől, 2. szükséges oda egy külön várparancsnokság szervezése, amely sok pénzbe kerül, 3. az ott elhelyezett ágyúk, lőszer, muníció, élelem máshol jobban felhasználható, 4. a helyreállításához sok pénz és munkás kell, 5. temérdek lőszer takarítható meg, 6. ha újra elfoglalja az ellenség, akkor mintegy az ő számára erősítettek meg egy erődítményt Erdély bejáratánál.¹⁷ Ezt az érvrendszert, amelyet egyébként Rákóczi magáévá tett, akár a bécsi udvari hadi vagy kamarai tanácsosok is írhatták volna!

Észrevehető az is, hogy nagy a hasonlóság az Udvari Haditanács és II. Rákóczi Ferenc által elrendelt várrombolások lefolyása között, hiszen gyakorlatilag ugyanazokkal a problémákkal szembesültek a mindenkori hatalom képviselői. Meg kellett találni, hogy katonailag és műszakilag ki hajtsa végre a rombolást, melyik szerv biztosítsa rá a pénzt és a szükséges szerszámokat, továbbá örködni kellett, hogy az ingyenmunka (*gratuitus labor*) keretében kirendelt vármegyék, városok ne szabotálják el a rájuk szabott munkát. Nézzük röviden, hogyan zajlott és milyen nehézségek támadtak a szatmári vár 1705. évi „demolíciója” idején. Ismert, hogy a várat 1705. január 1-jén adták át a kurucoknak, míg Le Maire 1705. február 27-én keltezte a lerombolással kapcsolatos jelentését. Rákóczi elhatározása valamikor márciusra tehető, hiszen április 2-án Eötvös Miklós már azt írta Károlyi Sándornak, hogy a szatmári vár elhagyatását a fejedelem eldöntötte és a hadi szereket, tüzérséget mihamarabb el kell szállítani. Néhány héttel később (április 26-án) mindezt Rákóczi is megerősítette Károlyi felé, mégpedig úgy, hogy a vármegyék feladatává tette a szükséges eszközök előteremtését. Nemcsak a szatmári romboláshoz, de az ecsedi erődítésekhez is a környező vármegyéket rendelte ki.¹⁸

A szervezést és a konkrét munkálatokat azonban nem maga Károlyi Sándor, hanem a szatmári várkapitány, Galambos Ferenc irányította. A fejedelem utasítása értelmében először a tüzérségi eszközöket, az ágyúkat és muníciót kellett a várból kiszállítani. 1705. május 6-án Galambos megírta Károlyinak, hogy két ágyút és ötven mázsa ólmot Kassára küldött. Május közepén az élelem egy részének elszállítását, valamint a várbeli hadszertárban lévő fegyverek, továbbá a bástyákon lévő ágyúk javításának megkezdését jelentette. A vármegyék munkásainak vezetőit, egy, a vár lerombolásával kapcsolatos „eligazításra” június 1-jére rendelte Szatmárra. Ekkora már készen volt a vár lerombolásának felosztási terve, mégpedig úgy, hogy mindegyik vármegye, illetve Szatmár és Németsi városok megkapták a várból azt a szeletet, amelyet majd az ő általa kiállított munkásoknak kellett elbontani. A városok kapták az Eperjesi-bástyát, Szatmár vármegye az Eperjesi-bástya és a Schwendi-bástya közötti falszakaszt és részben a bástyát, Ugocsa vármegyének kellett az Udvarbíró-bástyát (az eredeti kimutatásban tévesen a Schwendi-bástya szerepelt) elbontatni. Máramaros vármegyének az Eperjesi-bástya és a várkapu közötti rész, valamint maga a várkapu, Szabolcs vármegyének pedig a kapu és a Kapitány-bástya közötti kortina, valamint a bástya egyharmada, míg Bihar vármegyének maga a Kapitány-bástya jutott. Közép-Szolnok vármegyének a Kapitány-bástya és a Hadszertár-

¹⁷ Markó 1955. 446. o.

¹⁸ A Nagy-Károlyi gróf Károlyi-család Okmánytára. Sajtó alá rendezte Géresi Kálmán. Ötödik kötet. II. Rákóczi Ferenc korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707. Budapest, 1897. 172–173., 187–189. o. Utóbbi levélben egyébként Kálló vára lerombolására is adott utasítást, amelyet Szabolcs vármegyének kellett végrehajtania.

bástya (Czajt-bástya) közötti rész jutott, míg Kraszna vármegye a bástya elbontását fejezte be. A kört Kővár vidéke zárta, hiszen ők a fennmaradt falszakaszon és a Schwendi-bástya maradék falain dolgoztak volna. A május 20-án kelt kimutatást május 21-én azonnal javította Galambos, hiszen kihagyta a véleménye szerint is legnagyobb feladatot igénylő Udvarbíró-bástyát, amelyet kétfelé nyúló föld töltéseivel együtt kellett elbontani. Június első hetében mindösszesen Szatmár és Máramaros vármegyék munkásai dolgoztak, a többiek egyelőre el sem jöttek, bár folyamatosan sürgette és fenyegette őket a várkapitány. Általában azok a vármegyék, amelyek bástyákat kaptak, sokkal terhesebbnek fogták fel a munkát és nem voltak hajlandók megfelelő mennyiségű embert kiállítani, ezért a júniusi levelek inkább a panaszokat és az elégtelen mennyiségű munkát festették le. Galambos Ferenc június 11-i levelében egy új, aktualizált felosztást közölt, amely azonban a korábbi alapra épült, csekély változásokkal. A munkások egy része viszont elszökdösött annak ellenére, hogy ő szigorúan őrizette őket: a hidakat lezáratta, de az emberek a vár előtti cölöpsor (palliszád) kiszedett darabjait összekötötték és azzal úsztattak át a Szamoson, a kapitány attól tartott, hogy alacsonyabb vízállásnál sokkal többen hagyják ott a bontást. Nagy problémát okozott az élelemhiány, ugyanis a munkások a magukkal hozott élelmet nyilván hamar felélték, és a várban lévő élelmiszerkészletekből nem kaphattak, de Galambos több esetben is megkönyörült rajtuk. Június vége felé azért szépen haladhatott a munka, mert a jelentés szerint „...már vadnak olyan helyek, mellyek a földel egyenessé tétettek, egy szóval széles kapui vadnak már Szathmár várának.” A várkapitány számításai szerint vármegyénként 300 emberre lenne szükség, hogy a nyáron befejezzék a bontást, ezzel szemben általában 50–100 fő dolgozott egyszerre. Mivel Bihar megyét a fejedelem a váradi blokádhoz rendelte ki ingyenmunkára, ezért az ő részük egyelőre érintetlen maradt. Szabolcs vármegye és Kővár vidéke viszont meglehetősen vonakodott megfelelő ütemben a munkát felvenni, így több levél is az ő felszólításukat taglalja. Galambos felosztotta ugyan a falszakaszokat és a bástyákat, de a várárkon túli védművekkel (a korszak hadmérnöki nyelvén összefoglaló néven *contrascarpa*¹⁹) és a vár árkával kapcsolatos munkákról csak július végén, augusztus közepén kezdett el írni, amikor a vár lerombolása már szépen előrehaladt. (Az öt *contrascarpa* felosztását augusztus 13-án készítette el: a városok és a vármegyék megkapták a maguk részét, kivéve a máshová rendelt Bihar vármegyét.) Igaz, ebben az időszakban szinte teljességgel leálltak a bontással, mivel az aratási munkára hazaengedték az embereket. Galambos több esetben is katonai végrehajtással fenyegette meg a vármegyéket, ha nem hajlandók a kért emberekkel, szekerekkel időben visszatérni. Az ellenlejtők lebontásában is Máramaros volt a leggyorsabb, hiszen szeptember közepén ők már végeztek és a kirendelt munkások haza is mentek. A rombolás mértékét kiválóan érzékelteti, hogy Galambos Ferenc 1705 októberétől már nem Szatmáron, hanem Ecseden székelt, azaz a vár lerombolása olyannyira előre haladt, hogy a szatmári vár mint katonai objektum nem létezett: csak a késlekedés miatt a bontásból kimaradt falszakaszok, sáncok emlékeztettek az egy éve még álló erődítményre.²⁰ Ezeket 1706 folyamán bontották el, de már korántsem akkora

¹⁹ Domokos 2006a. 48. o.

²⁰ Hálás köszönettel tartozom Mészáros Kálmánnak, hogy erre az iratsoporra felhívta figyelmemet és Galambos Ferenc Károlyi Sándorhoz intézett leveleinek által átírt és feldolgozott kéziratát a rendelkezésemre bocsátotta. Tanulmányomban a szatmári vár lerombolására vonatkozó részeket használtam fel. A levelek a Károlyi család nemzeti levéltára, Károlyi család fond, Acta publica állagban (P 396) találhatóak. Az állaghoz

mozgósítással, mint korábban, feltételezhető, hogy Szatmár és Németi városok munkása-
it bízták meg a feladat befejezésével.²¹

Összevetésként álljon itt, hogyan zajlott néhány évvel korábban, egész pontosan
1702–1703-ban a XVI–XVII. században szintén oly kiemelt szerepet betöltő Kanizsa vá-
rának a Habsburg adminisztráció által lefolytatott lerombolása. Az 1702. január 26-án
kiadott várrombolási rendelet megfogalmazása szerint Kanizsán a védművek lebontása
után a lakosokat és minden épületet szilárd talajra, a mocsár egyik, illetve másik oldalára
kellett telepíteni, és a szigetet, amelyen mindaddig az erőd állt, teljesen lakatlanná és
használatlanná kellett tenni. A rendelet szerint a Kanizsán található ágyúkat, hadfel-
szerelést, municiót Budára, az élelmet pedig a legközelebbi élelmiszerraktárba kellett
szállítani. A munkálatok kezdetén nyilvánvalóvá vált, hogy a használhatatlan állapotban
a várban heverő ágyúk, hadieszközök megjavítása nélkül a védművek elhordását el sem
lehet kezdeni. A vár állapotára jellemző, hogy az árkon átvezető hidat is ekkor kellett
megjavíttatni, hiszen az ágyúk súlyát nem bírta volna el. Nem véletlenül igényeltek 3000
embert a munkálatokhoz, akiket a dunántúli vármegyéknek kellett ingyenmunka kereté-
ben biztosítani. Késlekedésük miatt csak június folyamán indultak meg a földmunkála-
tok és egészen novemberig tartottak, igaz augusztusban a jobbágyok egyáltalán nem dol-
goztak, hiszen az aratás idejére hazaengedték őket. Míg a közelben lévő Vas, Zala,
Somogy vármegyék 1702 nyarán felvették a munkát, addig a távolabb fekvő Győr,
Veszprém, Tolna, Baranya, Fejér munkásai vagy egyáltalán nem vagy csak késve érke-
tek meg. Nehézségeiket jól érzékelteti, hogy júniusban kétszer is gyűlést hívtak össze a
sáncok elbontása, a föld elhordása tárgyában. 1702-ben szinte az egész Dunántúl dolgo-
zott valamelyik vár lebontásán, hiszen többségüket Kanizsa mellett Székesfehérvárhoz,
Veszprémhez, Tatához is kirendelték. A rombolás irányítására Werner Arnold von
Steinhausen bécsi hadmérnököt jelölték ki. Ő kevesellte a szolgálataiért felajánlott két
forintos napidíjat, ezért nem volt hajlandó részt venni a rombolásban. Valószínűleg
szakértelmének elmaradása is közre játszott abban, hogy a rombolási munkálatok min-
tegy másfél éven keresztül elhúzódtak. Helyette sok esetben a kanizsai tüzérparancsnok,
Michael Gressing intézkedett. A kanizsai rombolás összességében 1702 tavasza és 1703
tele között zajlott le. Az 1704 januárjában a városra tört kuruc csapatoknak a lerombolt
erődítmény miatt védtelen város nem állhatott ellen, ráadásul ekkorra a katonaságot is
átvezényelték.²²

Tokaj és Szendrő vonatkozásában is sok adattal rendelkezünk, köszönhetően Bánkúti
Imre forrásfeltáró és -kiadó munkájának. Eltekintve az újabb részletes ismertetéstől, csak
főbb vonalakban álljanak itt a Tokajjal kapcsolatos események. II. Rákóczi Ferenc a fris-
sen elfoglalt Tokaj lerombolásáról 1704. május 17-én mint eldöntött dologról írt, és el-
rendelte, hogy a várban előforduló tüzéséget és löszert a vármegyék Munkács várába
szállítsák. Október folyamán küldhették ki a felhívásokat a környező vármegyéknek,
mert Zemplén 1704. november 3-án reagált rá, miszerint sem elegendő munkást nem tud

tartozó adatbázis és a missilisek digitális változata DVD-n (Acta Rákóciana – A Károlyi levéltár Rákóczi-kori
iratai, Budapest, 2011.) is elérhető.

²¹ Fodor 1956. 102. o.; Markó 1955. 448. o.

²² A kanizsai vár lerombolására vonatkozó összegyűjtött és kiadott forrásokat lásd: Oross András: Doku-
mentumok a kanizsai vár 1702–1703. évi lerombolásának történetéhez. *Levéltári Közlemények*, 77. (2006.) 2.
sz. 137–187. o.

küldeni, sem a kívánt szerszámokat, szekereket nem tudja kiállítani. A munka folytonosságának biztosítására és a tüzérségi eszközök elszállításának zavartalanságára 1705 januárjában Rákóczi Antoine Le Motte mérnököt rendelte Tokajhoz, majd utasította a to-kaji kapitányt, Szepesi Mártont, hogy mely ágyúkat hova szállíttassa, és a löszereket mely várba vitesse, továbbá, hogy a hajdúkat melyik táborba irányítsa. Rákóczi egyik levele a költségekre is rávilágít, ugyanis 1705 szeptemberében 1000 forintot utalt ki a to-kaji vár demolicíójára, remélve ezzel, hogy a munka gyorsabban fog haladni. Valószínűsíthető, hogy az év végére a vár vízzel történő elárasztása befejeződhetett.²³

A kisebb, vagy a felkelés központi területeitől távolabb fekvő erősségekre ugyanez a sors várt, bár leginkább csak megrongálták őket. Mi is lehetett ez a rongálás? Első helyen a tűzvész említendő. Előszeretettel alkalmazták a szándékos felgyújtást mindkét oldalon. Ebben az esetben természetesen a vár melletti város felégetése mellett a várbeli faépületek, valamint a tetőszerkezetek, belső épületek felsőbb emeleteinek gerendái égetek el és omlottak össze. Erre példaként Lévát említem, amelyből már a század elején megkezdték a tüzérségi eszközök elszállítását: az Udvari Haditanács megkereste a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát, hogy kézműveseket rendeljen ki lerombolásához, robotot és fuvarokat biztosítson a vármegyék által végzett ingyenmunka révén a lévai tüzérségi eszközök és ágyúk elszállításához.²⁴ Bercsényi Miklós viszont 1708-ban adott parancsot Léva felégetésére, amely jelen esetben talán a város elpusztítását jelentette („...és hogy belé ne szállhasson [ti. Lévába] az ellenség böcsülettel ez étszaka reáüldött Ebeczki [István] Lévára 200 lovas, többül kiégette, az én intimátiómbul, mert labancz fészek lett volna bizonyosan.”).²⁵ Néhány nap múlva az intézkedést meg akarta ismételtetni Korpona, Kékkő és Bozók várak esetében, azaz felgyújtásukat rendelte. Egy évvel később Bottyán János viszont arról jelentett Rákóczinak, hogy a császáriak nekiálltak Léva sáncainak rendbe hozatalához.²⁶ Ez azt is jelenti tehát, hogy a felégetés mellett a külső védművekben is kárt tettek a kurucok.

Belényes várát szintén II. Rákóczi Ferenc közvetlen utasítására romboltatta le Károlyi Sándor 1706 március-áprilisában. Rákóczi véleménye határozott volt: „Belényesnek teljességesen való elrontását” szükségesnek ítélte, ami bár a vidékre nézve a hadak tartására alkalmas volna, s most pedig különösen szükség lenne rá Nagyvárad szorongatása miatt, erődítését viszont haszontalannak tartotta, „hacsak az situációjá [*elhelyezkedése*] nem kiváltképen jó és alkalmas”. Véleménye szerint „nagy erősséget csinálni belőle nincs időnk, kicsint és gyengét építeni haszontalan.”²⁷

²³ A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1703–1704. Gyűjtötte, összeállította, a bevezetést írta *Bánkúti Imre*. Miskolc, 1989.; A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1705. Gyűjtötte, összeállította *Bánkúti Imre*. Miskolc, 1990.

²⁴ MOL Magyar Királyi Udvari Kancellária, Insinuata Consilii Bellici (A 14) 1701. №. 12. (1701. február 16.). Esztergom vármegye 1701. április 12-én kapta meg a Léva várának lerombolásáról szóló királyi levelet.

²⁵ AR VI. 129. o., Bercsényi Rákóczi Ferenchez, 1708. okt. 15.

²⁶ Archivum Rakoczinum, II. Rákóczi Ferenc levéltára. Első osztály: Had- és belügy, 9. Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetreméltó iratok. 1685–1716. / Bel- és külföldi irattárakból bővítve kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Szerk. *Thaly Kálmán*; összegyűjté s az eredeti kéziratokból közli *Thaly Kálmán*. Budapest, 1883. 685. o., Bottyán Rákóczi Ferenchez, 1709. jún. 22.

²⁷ Hálás köszönettel tartozom Seres Istvánnak, aki ezeket a becses adatokat saját gyűjtéséből megosztotta velem. Vö.: Archivum Rakoczinum, II. Rákóczi Ferenc levéltára. II. Rákóczi Ferenc fejedelem levelesköny-

Rákóczi ugyanúgy figyelembe vette továbbá a főúri családok kéréseit a várak rombolásánál, akárcsak tették azt a Habsburgok. Az 1702. évi várrombolási rendelet végrehajtása során például sikerrel jelentette be „vétóját” Körmentre Batthyány II. Ádám horvát-szlavón bán²⁸, Palotára Zichy István,²⁹ Veszprémre Széchenyi Pál kalocsai érsek,³⁰ Pápara Eszterházy Antal,³¹ Szepesvárra Csáky Zsigmond és Imre,³² Nyitrára Mattyasovszky László püspök, magyar kancellár.³³ A sikeres tiltakozások és kérelmek végül alapvetően járultak hozzá ahhoz, hogy bizonyos várak belső vára–várkastélya viszonylagos épségben vészelt át a századokat.

Kiváló analóg példa a felkelés idejéből Zólyom esete, hiszen gróf Esterházy István kérelemmel fordult a vezérlő fejedelemhez, hogy zólyomi rezidenciáját ne rombolják le. Rákóczi válasza azonban határozott, miszerint nem a belső várról rendelkezett, hanem csak a külső védművekről. Felszólítja egyúttal, hogy ne ellenkezzen, hiszen most ugyan a kurucoké Zólyom, de jövő nem ismerhető meg, ezért a vár lerombolását szükségesnek tartja.³⁴ Sréter János a tüzérség főinspektora számára egyúttal megparancsolta, hogy „Zólyom várának demolitiójában úgy alkalmaztassa magát, hogy az benn lévő épületek egészben maradjanak”.³⁵ A közeli Csábrág tekintetében is ugyanezt az alapelvet követte, hiszen elrendelte, hogy az épületek maradjanak épen, lerombolni csak a külső várat, védműveket parancsolta.³⁶

Szintén sok helytörténeti munkában olvashatjuk, hogy bizonyos várakat a szatmári békét követően robbantottak fel a császári csapatok. Az állításnak úgy próbáltam nyomába eredni, hogy az Udvari Haditanács lajstromkönyveiben annak nyomát kerestem, mely várak lerombolására adott az uralkodó parancsot 1711–1713 között. Nos, az eredmény meglehetősen csekély, a bécsi hadvezetés 1711 után ugyanis nagy várak lerombolására – ellentétben a XVIII. század eleji álláspontjával – már nem adott utasítást. Az Udvari Haditanács lajstromkönyvei szerint azonban parancsot adtak arra, hogy egyes kisebb várakból a hadianyagot, tüzérségi eszközöket szállítsák el, valamint néhányukat

ve. Levéltárának egykorú lajstromaival. 1703–1712., I. köt. 523. o., II. Rákóczi Ferenc levele Károlyi Sándornak. Eger, 1706. április 13.

²⁸ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 414. 1702. März fol. 134r.

²⁹ Uo. 1702. Mai. №. 143. fol. 313r.

³⁰ Uo. 1702. Mai. №. 154. fol. 314v és uo. 1702. Juli №. 367. fol. 475r.

³¹ Uo. 1702. Jun. №. 286. fol. 397v és uo. 1702. Nov. №. 86. fol. 731v.

³² Uo. 1702. Aug. №. 226. fol. 542r.

³³ Uo. 1702. Aug. №. 227. fol. 542r.

³⁴ MOL G 19 II. 3. h. Protocollum Rákóczi fol. 5v (Anno 1706 14 9bris Lörinczitül) „Gróf Esterházi Istvánnak. Hogy Kglmd zólyomi residentiját kívántuk volna demoliáltatni, szándékunk az nem volt és minthogy noha magunkis olly reménységgel vagyunk, hogy az ellenség most oda magát nem veheti, mind az által a jövendő dolgokat directe praevideáltatnunk nem lehetvén, hogy az országnak közjává nézve a jövendő történetekhez képest consulálhassunk parantsoltúnk G. Forgáts Simon atyánkfiának és N. V. Sréter János hivűnknek, hogy azon várnak tsak az erősségét rontassák el és nem a kglmd residentiját, mellyből nem következvén a residentiak fundamentumainak megromolhatások, kglmdnek is reméllyük onnét rövidsége nem lehet, kivált képen a közjónak consideratiójára nézve.”

³⁵ MOL G 19 II. 3. h. Protocollum Rákóczi fol. 4r (Anno 1706, 30 8bris in castris ad Darócz positis).

³⁶ Uo. fol. 4v (Anno 1706 5. 9bris ex castris Totfalu positis). „Sréter János uramnak. Zólyom várának demolitiójában alkalmaztassa magát minapi parancsolatunkhoz. Csábrág és Léva váraknak demolitioja iránt is tévén elégséges dispositiot, mint Zólyomba, szintén úgy Csábrágban is az épületeket meghagyattassa.”

rombolják le. 1712-ben rendelték el többek között a Zsolna melletti Budatin, Óvár, Litva erősségeinek „demolícióját”,³⁷ de több adat is van például a szentgotthárdi sáncokban,³⁸ a pécsi várban³⁹ található tüzérségi eszközök elszállítására, vagy éppen Sarkad lerombolására.⁴⁰ 1713-ból már csak a kassai citadella végleges lerombolásának Pálffy Miklós kassai parancsnok általi kezdeményezését olvashatjuk.⁴¹ Általános tétel volt, hogy a kucruc sáncokat meg kell szüntetni, valamint, hogy a kisebb várakból, őrhelyekből a fővárakba kell az értékes anyagot átszállítani. A kisebb várak sorsát azonban az 1710-es években sokkal inkább tulajdonosaik „tégláéhsége” vagy a természet ereje, viharok, vagy tűzvész révén határozták meg.

Összefoglalóan úgy vélem, megismételve a korábban leírtakat, hogy a XVII. század végi, XVIII. század eleji Habsburg várrombolás egyáltalán nem elszigetelt, egyedi jelenség, hanem egy, a Magyar Királyságban évtizedeken keresztül zajló folyamat része. Ez a történelmi eseménysor pedig nem más, mint a nagyjából Bécs 1683. évi ostromáig létező magyarországi végvárrendszer felszámolása és új alapokon történő átszervezése. Tagadhatatlan, hogy II. Rákóczi Ferenc is rombolt le magyarországi várakat, de ennek okai sokkal inkább magyarázhatók pénzügyi szempontból. Rákóczi fő célja a reguláris haderő fejlesztése volt, ezért is dönthetett a felkelés háttérjében fekvő egyes várak és helyőrségeik felszámolásáról. A Le Maire mérnök által is megfogalmazott alapelveket pedig nem csak a nagyobb várak, hanem kisebb erősségek esetében is alkalmazta. Rákóczi várakkal kapcsolatos politikáját tehát még további kutatásoknak kell tisztázni, a várrombolások pedig csak egy szeletét képezik ennek a kérdéskörnek.

³⁷ HKR Prot. Exp. Bd. 475. 1712. Febr. №. 72. fol. 114v. Talán nem meglepő a korábban is írtak alapján, hogy Óvár lerombolása ellen a tulajdonos, a Pongrácz-család vétót jelentett be. Uo. März. №. 327. fol. 222r.

³⁸ HKR Prot. Reg. Bd. 476. 1712. März №. 278. fol. 159v.

³⁹ HKR Prot. Reg. Bd. 476. 1712. Sept. №. 72. fol. 541v.

⁴⁰ Uo. 1712. Jun. №. 116. fol. 334r.

⁴¹ HKR Prot. Reg. Bd. 482. 1713. Jan. №. 257. fol. 51r.

András Oross

FORT DESTRUCTIONS DURING RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

Considerations for a Bigger Summary

Summary

The fort destructions in the Kingdom of Hungary during the end of the 17th and the beginning of the 18th century were not at all isolated and unique phenomena, they were part of a process that had been going on for decades. This historic line of events is namely the process during which the Hungarian border fortresses which had been operating until about the siege of Vienna in 1683 were eliminated and reorganised on a new foundation. By the beginning of Rákóczi's War of Independence, the well-known fort destruction decree of 1702 had already been executed; as a result of which the forts of Kanizsa, Zalavár, Kaposvár, Dombóvár had been totally destroyed, and in the case of Eger and Sárospatak the outworks had been made useless. The supposition that the destruction of our forts was hindered by Rákóczi's Independence War does not stand the test.

There is a lesser-known surprising yet historic fact that upon Francis II Rákóczi's explicit order, some of the important, previously determinant forts like Szatmár, Tokaj, Szendrő (upper fort), Kálló were totally destroyed during the independence war. In addition, as a result of the Kuruc generals' activities, the forts and outworks of Zólyom, Léva, Pápa, Kapuvár or say Belényes etc. were damaged, too. Supported by our sources, it is safe to say that Rákóczi and his generals were driven by the same principles when ordering the fort destructions as the military councillors of the Viennes Royal Court. Furthermore, it has to be noted that there is a great similarity between the process of the fort destructions ordered by Aulic War Council and by Ferenc II Rákóczi, since the representatives of the current reign had to face practically the same problems. Rákóczi's main goal was to improve the regular army; this might be part of the reason why he decided to eliminate some of the forts and military posts in the hinterland of the insurrection. He applied the principles which were formulated by engineer Le Maire, too, in the case of bigger forts and smaller fortifications as well.

András Oross

DESTRUCTION DE FORTS PENDANT LA GUERRE D'INDEPENDANCE DE RAKOCZI

Quelques aspects pour une synthèse

Résumé

Les destructions de châteaux forts qui eurent lieu au Royaume de Hongrie à la fin du 17e et au début du 18e siècle ne furent pas des cas isolés, mais elles s'inscrivirent dans un processus historique qui dura plusieurs décennies: la liquidation du système de places fortes des confins de Hongrie qui existait jusqu'au siège de Vienne en 1683, ainsi que sa réorganisation sur de nouvelles bases. Au début de la guerre d'indépendance de Rákóczi, le célèbre décret de 1702 sur la destruction de châteaux forts fut déjà exécuté: les châteaux de Kanizsa, Zalavár, Kaposvár, et Dombóvár furent complètement démolis, alors que dans la ville d'Eger et de Sárospatak ce sont les ouvrages de défense extérieurs qui devinrent inutilisables. L'idée selon laquelle la guerre d'indépendance de Rákóczi empêcha la destruction de nos châteaux est inexacte.

Il existe pourtant un fait historique qui peut paraître surprenant: certaines places fortes importantes, telles que Szatmár, Tokaj, Szendrő (château du haut) et Kálló furent entièrement

détruites sur ordre de François Rákóczi II. Du fait des opérations des généraux kouroutz, les châteaux et les ouvrages de défense extérieurs de Zólyom, Léva, Pápa, Kapuvár ou encore de Belényes, entre autres, furent endommagés. Les sources permettent de conclure que les destructions furent ordonnées pour les mêmes raisons par Rákóczi et ses généraux que par les conseillers de guerre de la cour de Vienne et qu'elles furent exécutées d'une manière presque identique étant donné que les représentants du pouvoir devaient faire face aux mêmes problèmes. L'objectif principal de Rákóczi était de développer l'armée régulière, c'est pourquoi il décida de supprimer certains châteaux et leurs garnisons situés à l'arrière-pays de l'insurrection. Rákóczi appliqua les principes formulés aussi par l'ingénieur Le Maire non seulement pour les châteaux plus grands, mais aussi pour les forteresses de moindre importance.

András Oross

BURGZERSTÖRUNGEN ZUR ZEIT DES FREIHEITSKAMPFES VON RÁKÓCZI

Aspektsystem zu einer größeren Zusammenfassung

Resümee

Die Burgzerstörungen im Königreich Ungarn am Ende des 17. und Anfang des 18. Jahrhunderts sind keineswegs eine isolierte, vereinzelte Erscheinung, sondern Teil eines über Jahrzehnte hinweg andauernden Prozesses. Diese historische Ereigniskette ist nichts anderes, als die Auflösung des Grenzfestungssystems in Ungarn, das in etwa bis zur Belagerung Wiens im Jahre 1683 existierte, und die Neuorganisation desselben auf neuen Grundlagen. Beim Beginn des Freiheitskampfes von Rákóczi war die Durchführung der denkwürdigen Verordnung über die Burgzerstörung aus dem Jahre 1702 bereits verwirklicht: als Folge wurden die Burgen von Kanizsa, Zalavár, Kaposvár und Dombóvár vollständig zerstört, im Falle von Eger und Sárospatak wurden die äußeren Verteidigungssysteme unbrauchbar gemacht. Diejenige These, dass die Zerstörung der Burgen in Ungarn durch den Freiheitskampf von Rákóczi vereitelt worden wäre, hält nicht stand.

Die weniger bekannte historische Tatsache, dass während des Freiheitskampfes auf ausdrückliche Anweisung von Ferenc II. Rákóczi derart wichtige, früher bestimmende Festungen wie die Burg von Szatmár, Tokaj, Szendrő und Kálló vollständig zerstört wurden, klingt vielleicht überraschend. Infolge der Tätigkeit der Kuruzengeneräle wurden zudem die Burgen und äußeren Verteidigungssysteme von Zólyom, Pápa, Kapuvár oder auch Belényes usw. beschädigt. Auf Grund der Quellen kann festgestellt werden, dass Rákóczi und seine Generäle bei der Anordnung der Burgzerstörungen von denselben Grundprinzipien geleitet wurden, wie die Kriegsräte des Wiener Hofes. Es ist auch sichtbar, dass zwischen dem Ablauf der durch den Hofkriegsrat und der durch Ferenc II. Rákóczi angeordneten Burgzerstörungen eine große Ähnlichkeit besteht, da sich die Vertreter der Macht jeweils praktisch mit denselben Problemen konfrontiert sahen. Hauptziel Rákóczis war die Förderung der regulären Streitkraft – auch deshalb entschied er sich wohl für die Auflösung bestimmter Burgen und Garnisonen im Hinterland des Aufstandes. Und die auch von Ingenieur Le Maire formulierten Grundprinzipien wurden von ihm nicht nur im Falle der größeren Burgen, sondern auch der kleineren Festungen angewandt.

Андраш Ороши

РАЗРУШЕНИЯ КРЕПОСТЕЙ ВО ВРЕМЯ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ КНЯЗЯ РАКОЦИ

Система точек зрения для более крупного обобщения

Резюме

Происходившие в конце XVII и начале XVIII века разрушения крепостей в Венгерском Королевстве было отнюдь не изолированным уникальным явлением, а составляло часть процесса, длившегося целое десятилетие. Этот исторический ряд событий был не что иное как ликвидация и реорганизация на новых основах системы венгерских приграничных крепостей, существующих в общем до осады Вены в 1683 году. Когда вспыхнула освободительная борьба Ракоци осуществление упомянутого постановления о сношении крепостей в 1702 году уже произошло: в результате этого были полностью разрушены крепости Канижа, Залавар, Капошвар, Домбовар, а в случае крепостей Эгер и Шарошпатак была разрушена до непригодности наружные оборонительные объекты. Утверждение о том, что разрушение венгерских крепостей было якобы воспрепятствовано освободительной борьбой Ракоци, не находит подтверждения.

Пожалуй, покажется поразительным, но тот менее известный исторический факт, что исключительно по указанию Ракоци Ференца в период освободительной борьбы были полностью разрушены такие ранее игравшие важную роль в обороне страны как Сатмар, Токай, Сендрё (верхняя крепость), Калло. В результате деятельности генералов куруцов были разрушены крепости Зойом, Лева, Папа, Капувар или, например, Беленьеш, неоправимо пострадали их оборонительные объекты. На основании источников можно заявить, что Ракоци и его генералы руководствовались при отдаче приказов на разрушение крепостей теми же самыми соображениями, как и военные советники венского двора. Можно заметить так же большое сходство в процессах разрушения крепостей, проходивших по приказу Придворного Военного Совета и Ракоци Ференца II, ибо практически они встречались с теми же самыми проблемами, как и представители всегдашней власти. Главной целью Ракоци было развитие и усовершенствование регулярных вооруженных сил, лишь поэтому можно было принять руководству восстания решение об устранении отдельных крепостей и гарнизонов, находившихся в тылу восстания. Основные принципы, сформулированные также инженером Лё Мэром, применялись не только для более крупных крепостей, но и для более мелких.